

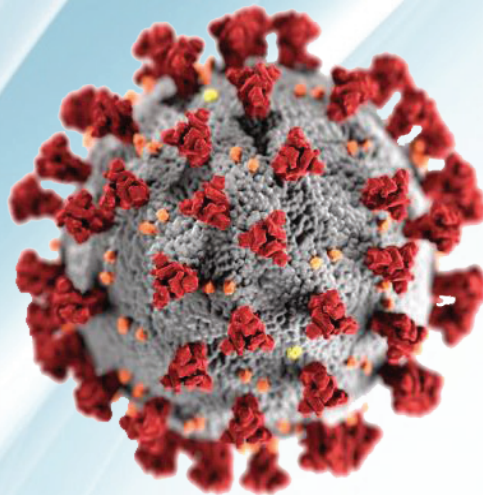
אוניברסיטת
בר-אילן

מרכז בגין-סאדאת
למחקרים אסטרטגיים

משבר הקורונה: מה קרה וכיצד להמשיך מכאן?

חנן שי

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 171

אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 171

משבר הקורונה: מה קרה וכיצד להמשיך מכאן?

חנן שי

משבר הקורונה: מה קרה וכיצד להמשיך מכאן?

The Coronavirus Crisis: Origins and the Way Forward

Hanan Shai

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס"א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל' 03-5318959
פקס 03-5359195

office@besacenter.org
ISSN 0793-1042

אפריל 2020

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: Coronavirus illustration by Centers for Disease Control
and Prevention via Public Health Image Library (public domain).

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (מרכז בס"א) עורך מחקרים מכווני מדיניות בנושאים אסטרטגיים - במיוחד בנושאים הקשורים לביטחון הלאומי של ישראל ולמדיניות החוץ שלה - ובסוגיות אזוריות במזרח התיכון.

פרסומיו של מרכז בס"א מכוונים אל מקבלי ההחלטות הישראלים הבכירים במערכת הפוליטית, במסד הביטחוני ובשירות החוץ של ישראל, וכן אל הסגל הדיפלומטי, התקשורת, הקהילה האקדמית, מנהיגי הקהילות היהודיות ברחבי העולם והקהל המשכיל באופן כללי. המרכז מקיים כנסים בין-לאומיים, הרצאות ותדרכים המיועדים לקהל בין-לאומי ומקומי. באירועים אלה משתתפים מומחים מובילים בתחומם מן האקדמיה ואנשי מעשה מהארץ ומחו"ל. מרכז בס"א פיתח שיתופי פעולה פוריים עם מכוונים מובילים בתחום המחקר האסטרטגי בכל רחבי העולם.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט

משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר שאול קושיצקי

חברים: גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, גב' דורית ורטהיים, השגריר יצחק לבנון, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מר יואל קושיצקי, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דייוויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, ד"ר אליוט א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' מייקל מנדלבאום אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל, ד"ר מרטין קרמר מרכז שלם.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים קארש

חוקרים: מר אמיל אבדליאני, ד"ר אפרת אביב, סא"ל (מיל) ד"ר רפאל אופק, סא"ל (מיל) ד"ר רפאל בוכניק-חן, מר אדווין בלאק, ד"ר יעלי בלוך-אלקון, סא"ל (מיל) ד"ר שאול ברטל, פרופ' איתן גלבוע, ד"ר גבריאל גליקמן, ד"ר מנפרד גרסטנפלד, ד"ר ג'יימס מ' דורסי, אלון (מיל) גרשון הכהן, ד"ר עדו הכט, אל"מ (מיל) אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, ד"ר אלברט וולף, ד"ר ג'ורי ולנטה, תא"ל (מיל) מוני חורב, פרופ' יהושע טייטלבוים, ד"ר אלכס יוסף, ד"ר דורון יצחקוב, ד"ר אדי כהן, מר יעקב לאפין, פרופ' אודי לבל, ד"ר אלון לבקוביץ, ד"ר מארק מאירוביץ, פרופ' זאב מגן, השגריר אריה מקל, פרופ' שמואל סנדלר, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, ד"ר ג'ורג' נ' צוגופולוס, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר עוזי רובין, ד"ר אסף רומירובסקי, פרופ' יונתן ריינהולד, מר עמיר רפפורט, ד"ר יחיאל שבי, סא"ל (מיל) ד"ר דני שוהם, ד"ר איתן שמיר, פרופ' שלמה שפירא.

מרכזת: אלונה ברינר

עריכה באנגלית: יהודית לוי

משבר הקורונה: מה קרה וכיצד להמשיך מכאן?

חנן שי

תקציר

בדיון המתנהל על משבר הקורונה קיימת הסכמה רחבה בשלוש סוגיות:

- מדינת הלאום כשלה בבלימת התפשטות הנגיף בתחומה, במהירות ובמעט נפגעים, באמצעות האוטונומיים, שהתגלו כדלים.
- גופים על מדינתיים שינקו מהמדינה את סמכויותיה ועוצמותיה הכלכליות והמשקיות כשלו בתפקידם לסייע לה.
- רעיון הגלובליזם נכון בעיקרו ולפיכך יש לתקן את הבעיות שהתגלו במשבר באמצעות חיזוק המדינות ובמקביל, כמסקנתו של נשיא צרפת עמנואל מקרון, גם את הגופים העל-מדינתיים.

הטענה במאמר זה היא שהגלובליזם בתפיסתו הנוכחי כשל וקרס, כשם שכשלו וקרסו לפניו הקומוניזם ותפיסות חברתיות אחרות. הסיבה לקריסתן הייתה שכולן התבססו על רעיונות כזב אוטופיים.

רעיונות אוטופיים אלה נעוצים בדיסציפלינה ליברלית אירופית דומיננטית שמייסדיה "קפצו" מעגלת המהפכה המדעית בראשית דרכה, ויתרו על חשיבה תבונית והמשיכו, כמו הכנסיה, לדבוק בחשיבה מבוססת אמונה, רגשות לב ותעתועי דמיון.

דיסציפלינה ליברלית אחרת, ידועה פחות, היא זו התבונית, המחויבת לאמת ולחוקיו האבסולוטיים של הטבע, שאומצה בדמוקרטיה האנגלוסקסיות, ואשר הודות לערכיה הן חוו תקופות ארוכות של צמיחה ושגשוג. הדיסציפלינה יכלה להתגייס לסייע לאירופה שלוש פעמים להיחלץ מהאסונות שגרמו תפיסותיה האוטופיות.

ד"ר חנן שי הוא מרצה לחשיבה אסטרטגית מדינית וצבאית בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן.

בחינת הגלובליזם שקרס, לאור ערכיו התבוניים של הליברליזם התבוני, מובילה למסקנה שיש להיפטר ממנו לאלתר ולהחליפו בתפיסה גלובלית עדכנית וריאלית שתבסס על ערכיו של הליברליזם התבוני. מצער שבעשורים האחרונים חדר הליברליזם האמוני אף לדמוקרטיות אלה והפך מרכזים הומניים, בעיקר בארה"ב, לנושאי הדגל של ה"נאורות" הליברלית" האמונית ההרסנית.

משבר הקורונה וגורמיו

כישלון של מדינות הלאום במניעת הפיכת נגיף הקורונה למגפה חובקת עולם קטלנית, בכוחות עצמן ובמהירות, הוא בראש ובראשונה כשלון מהדהד של הגלובליזם.

הגלובליזם הוא רעיון כזב אוטופי הדומה לרעיונות החברתיים המכוננים שקדמו לו מאז המהפכה הצרפתית: הקפיטליזם הפראי מוכוון "היד הנעלמה", הסוציאליזם שצמח כתגובה ל"מצב הטבע" שחוללה "היד הנעלמה", והקומוניזם והנאציזם שצמחו כמוטציה של הסוציאליזם.

קקודמיו התיימר הגלובליזם להיטיב עם האדם על-ידי הפיכתו, ברוח "עולם ישן נחריבה, עולם חדש נקימה", לאדם "חדש": זאב או כבש החי ב"מצב טבע" חברתי מעשה "היד הנעלמה" בקפיטליזם הפראי; אזרח צנוע וכנוע לארגונים שמנהלים את חייו וקיומו בסוציאליזם; הגרמני כיצור עליון נטול פגמים גופניים בנאציזם; פרט נטול יצר רכושנות ונקי מרכושו הפרטי שנגזל ממנו בקומוניזם; וגלובליסט "אזרח עולם", נקי מלאומיותו, מה"אני" שלו ומגבולות חברתיים אחרים שנגזלו ממנו בגלובליזם.

גזל הלאומיות ב"מסע צלב" נחוש לטשטוש רבתי של כל גבול חברתי קיים - לאומי, תרבותי, דתי, מגדרי, גילני ואחר - נועד למהול את האנושות ולהפכה לעיסה "רב-תרבותית" של מטושטשי זהות וחתימה. התעקשות לשמר מורשת וסמלים לאומיים וחינוך לשמירתם, היו לסמלי לאומנות חשוכה נאצית. התעקשות להגנה על ה"אני" מפני עריצות "האחר" המועצם הייתה לגזענות חשוכה.

להפיכת בני האדם לתלכיד אנושי גלובלי אחיד, מטושטש חתימה וזהות הייתה תכלית: לאפשר להפיק מכוח היצירה האנושי של כלל בני האדם בעולם צמיחה כלכלית גלובלית גבוהה וחסרת תקדים.

כניסתם לשוק הגלובלי של כ-1.4 מיליארד יצרנים וצרכנים סינים, ועמם עוד עשרות מיליוני אזרחים במזרח אירופה העניקה לגלובליזם רוח גבית חזקה מאוד. העובדה שרבים מהמצטרפים החדשים היו משכילים, חרוצים ותאבי רצון עז להשוות את רמת חייהם לזו של המערב מהר ככל האפשר, ועם זאת חסרי ערכים דמוקרטיים מרסנים, האיצה מאוד את התהליך. הביקוש העצום שנוצר בעולם לידיים עובדות, צימאון גדול לעסקים, להשכלה, לתור, לצריכה ולבילויים וכן הגירה עצומה של פליטים חוללו נדידה בלתי פוסקת של מיליוני אנשים ממולדתם למדינות אחרות, ביניהם רבים שנדדו לסין וממנה לעולם.

לצמיחה ולשפע שהגלובליזם חולל בעולם בתקופה קצרה מאוד לא היה תקדים. אולם אליה וקוץ בה: רבים מדי מאזרחי העולם לא נהנו מפירות השגשוג; מדינת הלאום נחלשה בגלל העברה מאסיבית של סמכויות ועוצמות שהיו לה לאזרחיה לארגונים ותאגידים גלובליים ואזוריים; פרטים ומדינות העדיפו להשקיע בפרויקטים מניבי רווחים גדולים ומהירים על מנת לשוב ולהשקיעם בפרויקטים דומים נוספים. השקעות בפרויקטים שאינם מניבים רווח מייד, כפרויקטי בריאות, חינוך, גילנות ואחזקת תשתיות, צומצמו מאוד; מיצויו של כוח היצירה האנושי הענק חסר התקדים שנוצר, באינטנסיביות ובאגרסיביות גבוהים, חולל בטבע הרס עצום, אף הוא חסר תקדים.

די היה בנגיף הקורונה, מרגע שנודעה התפרצותו בסין, כדי לגרום למיליוני בני אדם "חדשים" - "אזרחי העולם" המשוחררים כביכול מכבלי לאומיותם - לנוס בבהלה היישר לחיק מדינות אומתם.

ציי ענק של מטוסי נוסעים - אחד מסמליו המובהקים של הגלובליזם - הכלי באמצעותו נעו בעולם כל חודש ארבעה מיליארד נוסעים (חצי מאוכלוסיית תבל), התגייס מהר להשבת ההמונים הנסים לבתיהם. אולם, למרבה האסון, המטוסים גדושי הנוסעים נהפכו ל"צלחות פטרי" שהעצימו את קצב התרבות הנגיף והוו כלי מרכזי לא רק לפיזור מהיר של "אזרחי העולם" לארצות מולדתם אלא אף להתפשטותה המהירה של המגפה ברחבי העולם.

בשובם למולדתם גילו "אזרחי העולם" ש"הלוויתן" שנועד להגן על אזרחי המדינה הפך לדג רקק: אמנם נוצץ כדג זהב משגשוגם של רבים מאזרחיו אך מרושש מסמכויות ומעוצמות מדיניות שנשאבו ממנו על-ידי ארגוני זכויות אדם, גורמים ליברליים פרוגרסיביים בתוכו, וארגונים על-מדינתיים חובקי עולם מחוצה לו.

גופי ענק אזוריים וגלובליים שינקו את עוצמתם ממדינת הלאום התקשו להיענות לבקשותיה לקבלת סיוע ברגע האמת או אף התעלמו מהן.

קריאתו הנרגשת של ראש ממשלת איטליה לאזרחי גרמניה שיעזרו לשכניהם האיטלקים, משום שגרמניה מדינתם והאיחוד האירופי הפנו למדינת המגף את גבם, הייתה למעשה קריאת האשכבה לרעיון כזב ילדוטי אוטופי נוסף. כמו הקומוניזם שקדם לו אף הגלובליזם קרס בין לילה, תוך זריעת הרס עצום שטרם ניתן להעריכו.

טענתו של שר בממשלת גרמניה שארה"ב שדדה מייצרן תאילנדי מסכות שנרכשו והוכנו עבור גרמניה היא סימן לא רק לקריסת הבזק של הסדר החברתי העולמי אלא אף אות מבשר רעות לאפשרות קריסתו של הסדר החברתי הפנים-מדינתי.

קיימת כיום סכנה מוחשית שדמוקרטיות, ובכללן וותיקות ויציבות, תוחלפנה בדיקטטורות, בתהליך דמוקרטי סדור כמו זה שהעלה את הנאצים - או גרוע מכך, במלחמות אזרחים.

יש להודות בכנות ששיתוף פעולה הדוק, כנה והגון ככל שיהיה, בין מדינות לאום ריבוניות חזקות לא היה מצליח להניב צמיחה ושפע כאלו שהצמיח הגלובליזם. עם זאת, ייתכן ולהשטחת העולם בניסיון להפיכת בני האדם ל"אזרחי עולם" כדי למצוץ מהטבע את לשדו היה תפקיד מרכזי בהפיכתה של התפרצות נגיפית, שהייתה יכולה להישאר בגדר התפרצות מקומית ברת הכלה, למגפה חובקת עולם. מדינת הלאום שהייתה צריכה להיות הראשונה להכילה ולבולמה במהירות בגבולותיה המטושטשים התגלתה כ"נמר נייר" המשולל יכולת לעמוד במשימה זו.

בעניין זה כדאי לזכור שנגיף האבולה, הקטלני בהרבה מנגיף הקורונה, הוכלל ב-2014 במקום בו התגלה (מערב אפריקה) בלי להתפשט ביבשת ובעולם. התפשטותו

נמנעה הודות לפתיחות שגילו מדינות אפריקה, בניגוד לסין, ולא פחות מכך מריחוק מוקד ההתפרצות ממוקדי "החגיגה" הגלובלית.

שורשי המשבר

את שורשי כישלונה העקבי המהדהד של החברה המודרנית לקדם את רווחת האדם וזכותו לחיות באושר ניתן למצוא למרבה הפליאה והצער דווקא ב"מהפכה המדעית". מהפכה מכוננת שנועדה להחליף מיתוסים וסיפורים שמקורם באמונה הנוצרית, בחשיבה תבונית מדעית.

במדעי הטבע מנצל האדם, מאז פרוץ המהפכה המדעית, את תבונתו לפיצוח האמת האחת שבבסיס הטבע וחוקיו, ולכן הוא מתקדם בעקביות בתחומי המדע. בתחום ההומניזם לעומת זאת הוא נשאר מאחור: האיום שהתבונה יצרה על מיתוסים ואמונות גרם לאלטיטות הליברליות הנאורות מתחומי ההומניזם להסתייג ממנה.

ז'אן-ז'אק רוסו, אבי הפילוסופיה הצרפתית והאירופית, מרד אמנם בדת הנוצרית שהאמינה בבן האלוהים, אך ייסד במקומה דת אמונית חדשה, שהאמינה באדם עצמו במקום בבן האלוהים, ברוח רעיון הלני ש"האדם הוא מידת הכל" (פרוטגורס, המאה החמישית לפנה"ס).

הנצרות האמינה שסיבת סבלו של האדם היא חטאו הקדמון. רוסו לעומתה האמין שהאדם הוא טוב ושלא מטבעו והסיבה לסבלו היא שעבודו לעריצות הכנסיה, האצולה הפאודלית והמלוכה בימיו, ועריצות הבורגנות והלאומיות בימי יורשיו.

בדומה לרוסו גרס עמנואל קאנט, אבי הפילוסופיה הגרמנית, שיש לבטל את הידע התבוני "על מנת לפנות מקום לאמונה". ישעיהו ברלין מגדיר החלטה זו כאחת משלוש נקודות המפנה הגורליות ביותר בתרבות המערבית.

הממשיכים היו קיצוניים מהם. אצל הגל האמת היא יחסית; אצל היידיגר, אידאולוג הנאציזם (שטען לאחר השואה שהנאציזם כשל משום שהיטלר היה הומניסטי מדי) האמת נעלמה לחלוטין כי "הכל הוא אין והאין הוא הכל". לסארטר, לדוגמה, לא הפריע להאמין בקומוניזם ולהעריך את סטלין - גם כשמעלליו היו גלויים לעין כל.

משנזקק למינון גבוה יותר של טוטליטריזם עבר להאמין במאואיזם. בערוב ימיו שב לאמונה הנוצרית וכאבותיו נקבר כמאמין נוצרי. בודריאר הצרפתי טען על סף המאה הנוכחית (1987) כי האמת היא "מה שעלינו להיפטר ממנו בהקדם האפשרי".

ייתורה של האמת, שיכולה להיות אחת בלבד (פרויד), והחלפתה במיתוסים ואמונות ייתר את המוסר שנועד, כטענת בובר, להגן על האדם מפני השקר שאינו קיים בטבע והוא המצאה של האדם.

בהעדר מוסר אין האדם יכול להשתמש בתודעתו כדי לשלוט באמצעותה ברגש, באינסטינקט וברפלקס, על מנת להגבילם. בעולם ללא אמת, מוסר ובקרת התודעה על-ידי המצפון מתייתרים המצפון, הצורך והיכולת להבחין בין טוב לרע ולפיכך גם הצורך לערוך חשבון נפש מצפוני, לחזור בתשובה, לתקן טעויות ועוולות ולהימנע מחזרה עליהן.

ניטשה ראה בניוונו של מצפון האדם יתרון. "תשובה וחשבון נפש", טען, "מדכאים את טבע האדם" ובלי מצפון "גיבורים אמיתיים אינם מתחרטים ואינם מתייסרים".

צלם אנוש אינו, כטענת שלום רוזנברג, מתנת אלוה מולדת, אלא תכלית שעל האדם לעמול להשיגה באמצעות הטמעת ערכי המוסר ולאורם להשתמש במצפונו כמדריך, כשופט וכתליין. חיסול האמת והמוסר שייתר את המצפון - ה"בצלם", שיחרר את האדם מהחובה לעמול ולהתייגע בהפעלתו ומלהתייסר בייסורי מצפון.

את מסיבת יציאתו לחופשי משעבודו ל"בצלם" חגג האדם העליון "החדש" הניטשאי, באושוויץ. שם עמל בחריצות לחסל את העם שהעמיס על האנושות מוסר, תשובה וחשבון נפש ש"מדכאים את טבע האדם". עמיתו, הליברל הנאור האמוני הצרפתי, היה צנוע יותר והסתפק בצייד של העם הסורר ובשילוחו בחברת הרכבות הצרפתית ל"טיפולו" של האדם העליון הניטשאי.

כשהנצרות החשוכה הגיע לשפל, מנגנון חשבון הנפש שלה הצליח לייצר, חרף מגבלות המוסר שלה, מחאה פרוטסטנטית שחילצה את היבשת מאפלט ימי הביניים וסללה את הדרך לנאורות ולשלוש המהפכות המכוננות - המדעית, הדמוקרטית, והתעשייתית.

כשהדת הליברלית האמונית הנאורה הביאה את האנושות לשפל נורא עוד יותר, בגלל יומרתה לברוא אדם עליון נטול פגמים גופניים ואדם נוסף - מלאך נטול דחפי צריכה ורכושנות, לא עמדו לרשותה לא מוסר ולא מצפון ולכן גם לא מודעות ויכולת לעריכת חשבון נפש.

פטורה מחשבון נפש ורעננה מעול ההתייגעות בעשייתו הייתה תגובתה הפבלובית של הנאורות האמונית לכישלונה ביצירת שוויוניות אנושית קומוניסטית זריקה לחלל העולם של ניסיון חברתי דמיוני נוסף: יצירת אחידנות אנושית גלובליסטית.

הראשונים שזיהו את הרווח הגדול הצפון בפרויקט החדש שמימושו חייב את השטחת העולם (כשם ספרו של תומס פרידמן - ליברל נאור-אמוני, אולטרה אורתודוקסי) היו ההון והשווקים שתאבונם להתפשט ולגדול הוא כידוע חסר גבולות, ולפיכך תמכו בקידומו, כך אפשר להתרשם, בנדיבות חסרת גבולות.

היה ברור שהברית שנוצרה בין הון ושווקים חסרי גבולות לבין קומנדו צלבני ליברלי, נאור-אמוני מגויס למחיקת גבולות היא נפיצה ועלולה להסתיים באסון.

למרות החורבן הגדול ש"מסע הצלב" הדמוקרטי להשטחת העולם חולל בעוברו כסופה במזה"ת ("האביב הערבי"), האפיפיורות הליברלית האמונית שדחפה את המסע, אפשר לומר במו ידיה, נמנעה מבלימתו.

יתרה מזו, גערותו הנשיאותית של ברק אובמה בחוסני מובארכ שיזדרז להתפטר על מנת לאפשר "סדר חדש" שיקנה למצרים יציבות ופריחה (חרף אזהרות הנשיא המצרי מהאסון הצפוי לארצו מפרישתו הכפויה) מלמדת על עומק האקסטזה הדתית שהניעה את המסע הליברלי-דמוקרטי-אמוני ההזוי והברוטאלי להשטחת (ובדיעבד מסתבר שגם להשחתת) העולם.

את המסע בלם נגיף מקומי שהשטחת העולם סייעה בהפיכתו כהרף עין למגפה חובקת עולם. זאת בניגוד לקביעתו הנחרצת של עברן-עתידין ליברל אמוני נחשב שבישר לאחרונה שהאנושות אינה מאוימת יותר במגפות...

לפי שעה, חלום בריאתו של אדם "חדש" גלובלי "אזרח העולם" הסתיים בשובה של "הסינדרלה הליברלית האמונית" לימי בראשית: אדם מבודד מחברת אנשים אחרים, הצפון בגבולות הצרים של ד' אמות ביתו, כאדם הקדמון במערתו.

אם מסקנתו של היידגר מקריסת הניסוי הנאצי הייתה כאמור שהיא נגרמה בשל היותו של היטלר אנושי מדי, [מסקנתו הטריה והצפויה של נשיא צרפת עמנואל מקרון מקריסת הגלובליזם](#) היא שהאיחוד האירופי קרס בגלל שעוצמתו הייתה קטנה מדי. מסיבה זו הוא טען, יש להוסיף לו לא רק עוצמה כלכלית נוספת אלא אף עוצמה צבאית נוספת (על-ידי מי ועל חשבון מי?).

הליברליזם התבוני: פתח המילוט מהמשבר

מלבד האיום הבריאותי מאוימת האנושות אף במשבר חברתי גדול, תוצאה של משבר כלכלי חסר תקדים שאליו היא נקלעה. יחד עם אובדן כוח הקנייה, כבמשברים כלכליים חמורים קודמים, אבדה החברה במשבר הנוכחי את כוח הייצור שלה והיא מתקיימת כיום ממלאים שאי-חידושם המהיר עלול להביא להתפרקות חברתית מהירה ולשיבה ל"מצב הטבע" ההובסיאני של "מלחמת הכל בכל". ההתנפלות על חנויות הנשק בארה"ב מחזקת הערכה זו.

הסיכויים למניעת האסון החברתי האפשרי באמצעות סדר יום חברתי חדש שיתבסס על תפיסה ליברלית אמונית (שגם מסקנתו מעוררת הייאוש והחמלה של מקרון נגזרה לאורה) הם אפסיים. שכן אף אם יימנע אסון חדש כעת, ניסיון העבר מלמד שהוא יתרחש בוודאות גבוהה מאוחר יותר. עתה הזמן להחלפת ההומניזם האמוני, שרצף האסונות שגרם לאנושות מטיל ספק בהומניות הוגיו, בהומניזם אמיתי תבוני הטבוע בליברליזם התבוני.

שלא כליברליזם האמוני, הליברליזם התבוני לא קפץ מעגלת המהפכה המדעית אלא המשיך עימה במסעה והתנחל לו בצניעות בדמוקרטיית האנגלוסקסיות שבשל דבקותן העקבית בערכיו (אם כי לא בכולם) חוו תקופות ארוכות של גשוג וצמיחה שאפשרו להן לעמוד כחומה בצורה כנגד ניסיונות להפיץ בהן את אידיאולוגיות הכזב האירופיות. עוצמתן ודבקותן ללא חת של מדינות אלה בערכי הליברליזם התבוני הניעתן שלוש פעמים להתגייס לחילוץ של אירופה

מהאסונות שהפילו רעיונות הכזב שצמחו בה עליה ועל העולם ואף להקריב לשם כך חיים של רבים מצעיריהן. מצער שבעשורים האחרונים חדר הליברליזם האמוני אף לדמוקרטיית אלה והפך מרכזים הומניים, בעיקר בארה"ב, לנושאי הדגל של ה"נאורות הליברלית" האמונית ההרסנית.

תקצר היריעה מלפרט את מלוא משנתו הסדורה של הליברליזם התבוני וערכיו. אולם, די בהכרת עיקרי תפיסתו וחלק מערכיו המכוננים על מנת לעמוד על מהותו ולהבין את התהום הפרוסה בין שתי התפיסות הליברליות.

בדומה לליברליזם האמוני, אף הליברליזם התבוני חותר לגאול את האדם משעבודו לעריצותו של אדם חזק ממנו ולמנוע "מצב טבע" חברתי. הוא אינו גורס שהאדם הוא טוב או רע או שלם או פגום, ועקב כך אינו חותר להפיכתו למודט, נזיר, שרף או מלאך המנותקים מ"האני" שלהם. ההפך מזה הוא הנכון: הוא משלים עם האדם הנתון.

את היווצרותו של "מצב הטבע" החברתי מייחס הליברליזם התבוני לשתי עובדות החקוקות בטבע האדם: עובדת אי-השוויוניות המולדת שהטבע יוצר בין בני האדם והעובדה שבניגוד לחי (ואף לצומח) האדם חסר מנגנון טבעי מולד להגבלת דחפיו וסיפוקיו ובהם הדחף לשקר (עליו אומר כאמור בובר שהוא המצאה אנושית שאינה קיימת בטבע).

בגלל אי-השוויוניות אדם חלש ופחות מוכשר שנכשל בייצור מזונו עלול להזדקק לשם שרידותו לעודפיו של זולתו החזק והמוכשר ממנו.

העדר גבול לדחף השתלטנות ולדחף לצבירת רכוש והעצמתו עלול לגרום לחזק לנצל את חולשת זולתו שחייו תלויים בו - ובתמורה להצלתו על-ידי עודפיו לשעבד אליו את רכושו ובהמשך גם את גופו של החלש. שני דחפים אלה גרמו לאורך ההיסטוריה לריבודה של החברה לשני מעמדות: מיעוט של חזקים שהפכו למשעבדים ולרוב של חלשים שהפכו למשועבדים.

הנצרות ניסתה למנוע ריבוד זה על-ידי הטפה להמתת יצרי האדם באמצעות התנזרות מהם והתרבויות המדיטיביביות יצרו ריטואלים התנהגותיים להינתקות האדם מגופו ומיצריו. הדמוקרטיה מתמקדת בבלימת יצרי השתלטנות והסיפוק

שנותנת צבירת כוח ועוצמה שלטונית באמצעות המנגנון הדמוקרטי לביזור העוצמה הממשלית כלפי מטה למניעת הצטברותה בראש הפירמידה.

ערכי הליברליזם התבוני ומנגנוני

הליברליזם התבוני מוסיף למנגנון הדמוקרטי ולערכי הפעלתו את המרכיב האינהרנטי שהוא חסר - ערכים לשיפוט מוסרי של החלטות דמוקרטיות.

השיפוט המוסרי נועד להשלים את המנגנון להגבלת דחפים וסיפוקים, שבחי הוא מולד ואילו באדם אינו קיים, באמצעות מנגנון מעשה ידי אדם כדי למנוע "מצב טבע" חברתי. לשם כך מנצל הליברליזם התבוני את הרציה הייחודית לאדם, כדי לאפשר לו להכפיף באמצעותה את דחפיו וסיפוקיו לתודעתו, ובאמצעות ערכי המוסר, שהם כמו תמרורים המכוונים את התנועה, לשלוט בהם.

את הערכים המכוונים שואב הליברליזם התבוני מחוקי היקום והטבע, ובכלל זה טבע האדם, שהם אמת אבסולוטית וניצחית. מסיבה זו, כמו הגיון הבריאה וחוקי הטבע שמהם הם נגזרו, אף ערכי הליברליזם הזה הם אמת אבסולוטית ונצחית. מאחר שבין מרכיבי הטבע וחוקיו קיימת הרמוניה, התנהלות חברתית לאור ערכים שנגזרו מהטבע וחוקיו הרמוניים נועדה ליצור הרמוניה דומה (צדק חברתי) גם בין בני האדם (חרף אי-שוויונם המולד) ובנוסף גם הרמוניה בינם לבין הטבע.

הליברליזם התבוני מצייד את החברה בשלושה מנגנונים שנועדו לרסנה, מבלי לשלול מהאדם את זכותו ליהנות מיצריו המולדים: מנגנון ערכי שערכיו גזורים כאמור מהגיון הבריאה וחוקיה; מנגנון חינוכי שנועד ללמד ולהטמיע את הערכים על מנת להרגיל את האדם לדבוק באמת, לבלום את דחפיו, לרסן את סיפוקיו ולשלוט בכעס שמעורר בו ריסון יצריו תוך היכולת לחיות בשלום עם עצמו ולהתפשר עם הזולת; המנגנון הדמוקרטי, שללא שני המנגנונים הראשונים, יכול להפוך למכשיר "לבניית מדינה לבני שטן", כאזהרתו של קנט.

ערכיו המכוונים של הליברליזם התבוני החשובים לדיון בגלובליזם הם:

- **ערך האמת:** בליברליזם התבוני, האמת היא לעולם אחת, כנגזר מהאמת האחת, האבסולוטית והנצחית שקיימת בחוקי הטבע. כמו במדע, אף

בהומניזם חובה להתאמץ לבססה על הוכחות חזקות ככל האפשר; וכמו במדע נועדה הדבקות העקבית באמת אחת ובמאמץ עקבי לחשיפתה ביחסים בין-אישיים להקטין את המרכיב ההימורי בחיי האדם ובכך לאפשר לו לממש את תוכניותיו בוודאות גבוהה וליהנות בחייו מיציבות וביטחון.

ה"אמת" הליברלית-אמונית היא הפוכה מהאמת התבונית: היא אינה אבסולוטית אלא מרובה ויחסית משום שדומה ליופי היא "תלויה בעין המתבונן" וניתן לבססה גם על סיפרים ועל "תקינות פוליטית" - לגיטימציה לעקיפת האמת על מנת שלא לפגוע בכבוד האדם (בעיקר "האחר") וזכויותיו.

אין להתפלא לפיכך שאם בתגובה להאשמתה בהסתרת מידע על נגיף הקורונה טטען סין שכנגזר מהערך "תקינות פוליטית" היא הייתה חייבת להגן על כבוד האדם הסיני ועל זכותו לפרטיות, בעיקר זו שנוגעת למצבו הבריאותי. היא יכולה אף לטעון שלאחר שנפטרה מהקומוניזם ומרבניה הליברלים הישנים מרכס ואנגלס היא למדה מהרב החדש שעשתה לעצמה - הליברל האמוני המתקדם יותר, בודריאר - "שהאמת היא מה שעלינו להיפטר ממנו בהקדם האפשרי".

- **קדושת החיים:** מהווה בליברליזם התבוני ערך מכוון מכוון ראשי הגובר, למעט מקרים מיוחדים, על כל ערך אחר - בדיוק כשם שהאינסטינקט הקיומי באדם ובחי מכוון בהם בצורה רפלקסיבית כל תגובה אחרת לאבטחת שרידותם.

בניגוד לכך הטרים הליברליזם האמוני לקדושת החיים את כבוד האדם וזכויותיו ובכלל זה כאמור את זכותו לפרטיות - אותו הפך לנושא הדגל של ההומניזם שלו. מתוך דבקות בערך זה נמנע למשל הממשל האמריקני מהנהגת בידוק ביטחוני בטיסות הפנים לפני שפיגוע התאומים התרחש. ייתכן שהנהגת הבידוק לפני הפיגוע, חרף פגיעתו המסוימת בפרטיות, הייתה חוסכת חיי אלפי בני אדם והרס עצום של רכוש. בגלל הפרת ערך זה נשפך דלי מלא צוננים על ראש שוטרים שהזדרזו להציל חיי מתפללים מנגע הקורונה באמצעות פיזורם, היות והם פעלו לפני שחוק החירום המסמיכם לכך נחקק.

- **ערך החירות:** בליברליזם התבוני שחרור האדם מעריצות מתחיל ביציאתו לחופש. הדבר ההופך את החופש לו זכה לחירות היא היכולת, שלא עמדה לרשותו כשהיה משועבד, לקבל החלטות עצמוניות. באין ערכים, או כשהערכים לאורם הוא מחליט עצמונית מנוגדים להגיון הטבע וחוקיו (כ"ערכי" הליברליזם האמוני), האדם איננו נהנה מחירות אלא רק מחופש; בגלל טבע האדם צפוי שעד מהרה חופשתו תסתיים בחזרתו ל"מצב הטבע" ממנו שוחר.

הסדר החברתי מעוצב מאז המהפכה הצרפתית ובעיקר מאז קריסת הקומוניזם לאור ערכי הליברליזם האמוני, שאימוצם הווה את הגורם הראשי לשרשרת קריסתיו של סדר זה במאות האחרונות. לפיכך האדם הדמוקרטי, בעיקר האירופי, טרם זכה למעשה בחירות אלא לכל היותר בפסקי זמן קצרי מועד של חופשות אסיר קצרות: האחרונה הסתיימה בכליאתו ובבידודו בצינוק ד' אמות ביתו.

- **ערך הערבות ההדדית** נגזר בליברליזם התבוני מסימביוזה דומה שקיימת בטבע, בחי ובצומח ובעקיפין גם בדומם - אלטרואיזם תועלתני שמתגמל את המקבל אך גם את הנותן. משמעותו המעשית של ערך זה היא, כהגדרתו של פרויד, חובת כל פרט לשאת באחריות ובחובות כלפי זולתו. גבול הערבות ההדדית היא היכולת המעשית לממש את האחריות והחובות.

הליברליזם התבוני מגדיר גבול זה כמחויבות האדם להארכת מחויבותו המולדת להוריו ולמשפחתו, שבאה לו בקלות, גם לאומתו. הלאום, בגבולות קבועים ברי הגנה, בניגוד למסגרות חברתיות קודמות לו בהיררכיה החברתית (החמולה, השבט ועיר המדינה) הוא גדול מספיק על מנת ליצור עוצמת הכרעה קיבוצית ובאמצעותה למנוע שיגרה של "חיים על החרב" וחוסר יציבות וודאות המאפיינים חיים במסגרות הנמוכות יותר בהיררכיה.

הליברליזם התבוני הוא גם גלובליסט: את העוצמה הגלובלית הוא יוצר באמצעות חובתה של כל מדינת לאום לצבור עוצמה מספקת, לא רק למילוי חובותיה לאזרחיה אלא אף למימוש אחריותה וחובתה לשתף

פעולה בפרויקטים שמקדמים את האנושות וכדי לערוב בשעת צרה למערכת האוניברסלית.

בניגוד לכך התעלם הליברליזם האמוני מ"מגבלת מוטת השליטה והבקרה האנושית" שבעטיה האנושות מדורגת ומרובדת כמעט בכל תחום חברתי ובכלל זה בארגונה לעמים, אומות ובעת החדשה אף למדינות לאום. הוא טשטש את הדרג הלאומי על מנת להחליפו ב"לוויתן" עולמי, גוף בעל עוצמה חסרת תקדים אך חסר גמישות ארגונית וקרבה פיסית לאיומים - ולפיכך אף יכולת להגיב עליהם במהירות, בגמישות, ובאותה רוח התגייסות שיוצרים במדינת הלאום גורמים כשפה, לכידות אתנית, מסורת ותרבות אחידים, והיסטוריה משותפת בת מאות ואלפי שנים.

ההברקה הליברלית-אמונית של כבוד "האחר" והעצמתו לעומת ה"אני" לא רק מנוגדת לייצר הקיום האינסטינקטיבי אלא שהיא הפכה את האלטרואיזם התועלתני המתגמל שעומד בבסיס ערך "הערבות ההדדית" לאלטרואיזם בלתי תועלתני מחסל המתנגש חזיתית עם ערך "קדושת החיים". לוינס מגדיר את פולחן "האחר" של הליברליזם האמוני כמחלה אוטואימונית שתקפה את החברה.

לכשפרץ משבר הקורונה ומדינות הלאום מרוששות הסמכויות ויכולות לאומיות אחרות נזקקו לעזרת "הלוויתן הגלובלי" התגלה להן להוויתן שהתודעה שהתקבעה בקרב פקידיו "אזרחי העולם" היא תודעת ההון והשווקים שדחפו להקמתו: ממהרים להאיר פנים למפקידים ומסתירים אותם מפניהם בסבך בירוקרטי כשהם נהפכים לפודים.

- **אמונה:** הליברליזם התבוני אינו מייתר את האמונה, כפי שניתן אולי להבין מהביקורת הנוקבת על הליברליזם האמוני, תפיסותיו ו"ערכיו". ההיפך הוא הנכון: בליברליזם התבוני מהווה אמונה כנה בנכונות ערכיה ואמיתותם אמצעי חשוב בהקלת קשיי האדם להיגמל משעבודו לארבע העריצויות הממכרות (הדמיון והכזב, השתלטנות, הדחפים והסיפוקים) ועוד יותר מכך, בשמירת שיגרת הישארותו "נקי" לאורך זמן.

משבר הדמוקרטיה

המהפכה הדמוקרטית שיחררה את האדם מעול האבסולוטיזם של האצולה והפכה את כל אזרחיה לליברלים. ואולם הליברליזם האמוני ריבד מחדש את החברה לשני מעמדות: מעמד שולט של אצולת ליברלים "נאורים" אמוניים שהשתלט על נכסי צאן וברזל חברתיים (משפט, תקשורת, צבא, אמנות וחינוך) והפכם ללטיפונדיות שולטות ביד רמה בהמון "נבער" של משועבדים.

בחוכמת המונים, באינסטינקטים טבעיים בריאים ובעיקר בשיפוט מוסרי לאור ערכי אמת זיהה ההמון "הנבער" שכמו הקומוניזם גם המלך החדש - הגלובליזם, יציר כפיים נוסף של הליברליזם האמוני הבלתי נלאה - הוא עירום. אנשי רוח שנועדו להוות לדמוקרטיה חומת מגן מוסרית מעלו בתפקידם ומילאו פיהם מים. רק בפוליטיקה קמו מספר "ילדים סוררים" שאמרו בקול כי המלך הוא עירום בניסיון להגן על הדמוקרטיה והחברה. ואולם קיר אקוסטי גבוה שבנתה סביבם אצולת משפט, תקשורת, ואמנות ליברלית אמונית הבליע את קולם.

מה נדרש לעשות

הנגיף שמוטט את הסדר העולמי זורע כעת אסון יוצר הזדמנות לישום הלקח מפניו הזהיר קאנט כבר לפני שלוש מאות שנה ושלא אומץ על-ידי החברה הדמוקרטית מאז אסונה המודרני הראשון - מרחץ הדמים וההרס שחוללו המהפכה הצרפתית וספיחיה בצרפת ובאירופה. לקח זה, שהוא אף הלקח המכונן מקריסת הגלובליזם והשלכותיו גורס כי דמוקרטיה ללא מוסר סדור של ערכי אמת מסוכנת, הורסת ומשחיתה לא פחות מדיקטטורה, גם אם מנהיגיה הם "אברכי משי" ליברלים.

אם לאסונות הנאציזם והקומוניזם היו אחראים דיקטטורים עריצים ורעים הרי שלאסון הגלובליזם האמוני אחראים מנהיגים דמוקרטים (משמאל ומימין). ומאחר שאפילו אירועים מזויעים כשואה ורציחות עם אחרות במאה העשרים לא גרמו ללקח זה להיטמע בחברות הדמוקרטיות, מזמן אסון הקורונה הזדמנות נוספת לעריכת התיקון הגדול הנדרש.

מוצע שהפלטפורמה לעריכת התיקון תהיה "ועידת יאלטה" שנייה שכקודמתה, בה התקבלו החלטות תבוניות פרקטיות למיגור הנאציזם ולתיחום הקומוניזם, תוקדש לקבלת החלטות על יצירת חלופה תבונית פרקטית לגחמה אוטופית נוספת שההומניזם האמוני הזריז עלול לייצר.

מן הראוי שאת כינוס הדמוקרטיות הליברליות לוועידה תיזומנה הדמוקרטיות האנגלוסקסיות שהנהגותיהן אף יזמו את כינוס הוועידה הראשונה. אמנם מדינות אלה, ובעיקר ארה"ב ובריטניה, שקועות עד צוואר בניהול האסון שנחת על מדינותיהן ובמשברים פוליטיים פנימיים שקווי המתאר שלהם חופפים את קווי המתאר המבדילים בין הליברליזם התבוני והאמוני. אולם נוכח הניסיון והמוניטין שצברו (הודות לדבקותן בערכי הליברליזם התבוני) בחילוץ אירופה והעולם משלוש האסונות הגדולים הקודמים שחוו בעת המודרנית - המהפכה הצרפתית והבונאפרטיזם, הנאציזם והקומוניזם - אין מתאימות מהן למשימה זו.

על הנהגת הדמוקרטיות האנגלוסקסיות להקים לאלתר "ועדה מסדרת" להכנת הוועידה שתכין מצע דיונים שיכלול חמישה פרקים:

- קוד ערכי ליברלי-תבוני משותף שעל הדמוקרטיות להטמיע בחוקותיהן או בחוקי היסוד שלהן, על מנת להפוך את ההתחשבות בערכים אלה לחובה - בחקיקה, בפוליטיקה ובשפיטה.
- תוכנית להטמעת ערכי הליברליזם התבוני באותה מהירות בה הוטמעו עקרונות הליברליזם האמוני בחברה (אמת שיכולה להיות גם סיפר, כבוד שקודם לחיים, חירות שהיא חופש, פטריוטיות שהיא לאומנות חשוכה וייצר קיום שהוא גזענות).
- מדריך פרקטי ליצירת צדק חברתי כלכלי קפיטליסטי שמעולם לא נכתב. על אף מגרעותיו, הקפיטליזם, בניגוד לסוציאליזם ולקומוניזם, לא הושלך לפח משום שהוא תואם את טבע האדם; משום כך חיוני לסמן לו גבולות שיאפשרו למצות את מלוא יתרונותיו ולהגן על החברה מפני חסרונותיו.
- תוכנית לגריטה מהירה של האו"ם שהפך לארגון גלובלי להשחתת מידות. את האו"ם החליפי החדש יש לכונן ברוח חזונו של וודרו ווילסון

- נשיא ארה"ב שהגה את הקמתו - ויעודו יהיה לשמש מכשיר להפצת ערכי הליברליזם התבוני בעולם על מנת לבסס לאורם סדר עולמי תבוני ומוסרי. משחקנים המסרבים, או אינם יכולים, לאמץ את ערכיו ולשחק לאורם (אם לא במגרשם הביתי אז לפחות במגרש הגלובלי) יש לשלול את הזכות להשפיע על החלטותיו.

- דיסציפלינה יחב"לית לעידן ההתאוששות ממשבר הקורונה. בעידן רגיש זה יהיה נכון לבססה על שילוב בין שתי דיסציפלינות עבר: ריאליזם, כבעידן המלחמה הקרה, וליברליזם, כבעידן אובמה, אך במקום הליברליזם האמוני כבתקופתו - ליברליזם ריאלי תבוני. ברור שהדיסציפלינה המעודכנת לא תאפשר צמיחה גלובלית מרקיעת שחקים, אך מנגד תמנע צלילה חדה מרסקת אברים.

ביד הדמוקרטיית הליברליות האפשרות לנצל את האסון שנפל עליהן כרעם ביום בהיר להפיכת ההומוניזם, כמו המדע, לתבוני ומכבד את הטבע וחוקיו ובכלל זה טבע האדם. או אז, לאור ערכי הליברליזם התבוני שהן תאמצנה, הן תוכלנה להפוך את שגרת "חופשות האסיר" הקצרות, בעיקר של הדמוקרטיית האירופיות, לחרות יציבה וארוכה ולחיות בהרמוניה לא רק חברתית אלא גם עם הטבע. או אז, אפשר שבתמורה, יחדל הטבע מזעפו וישוב ויפנה לחברה האנושית פנים מאירות.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 148 Sudan's Policy in the Era of Arab Upheaval: For Good or for Evil? *Haim Koren*, April 2018
- No. 149 The Privileged Palestinian Refugees, *Efraim Karsh*, May 2018
- No. 150 The Israel Defense Forces, 2017-1948, *Kenneth S. Brower*, May 2018
- No. 151 In Memoriam: Per Ahlmark, *Manfred Gerstenfeld*, June 2018
- No. 152 Iran's President Rouhani: Part of the Problem, Not Part of the Solution, *Udi Evental*, July 2018 (English and Hebrew)
- No. 153 China's Military Base in Djibouti, *Mordechai Chaziza*, August 2018
- No. 154 The Oslo Disaster Revisited: How It Happened, *Efraim Karsh*, September 2018
- No. 155 The "Separation" Fence: A Political Border in a Security Guise, *Gershon Hacohen*, October 2018 (Hebrew only)
- No. 156 The North Korean Air Force: A Declining or Evolving Threat? *Noam Hartoch and Alon Levkowitz*, October 2018
- No. 157 The 1981 AWACS Deal: AIPAC and Israel Challenge Reagan, *Arnon Gutfeld*, November 2018
- No. 158 Pakistan and Its Militants: Who Is Mainstreaming Whom? *James M. Dorsey*, November 2018
- No. 159 American Jews and Their Israel Problem, *Kenneth Levin*, December 2018
- No. 160 The West Bank's Area C: Israel's Vital Line of Defense, *Gershon Hacohen*, January 2019 (Hebrew), April 2019 (English)
- No. 161 The Islamic State's Religious Nationalism: Challenging the Existing International Order, *Galit Truman Zinman*, April 2019 (Hebrew only)
- No. 162 Israeli Nuclear Deterrence in Context: Effects of the US-Russian Rivalry, *Louis René Beres*, June 2019
- No. 163 A Geopolitical Crossfire: Al Azhar Struggles to Balance Politics and Tradition, *Dr. James M. Dorsey*, August 2019
- No. 164 EU Funding of Illegal Palestinian Settlement in Area C, *Edwin Black*, September 2019
- No. 165 What Happens to Israel If the US and Israel Go to War? *Louis René Beres*, September 2019
- No. 166 Trump's Trade Wars: A New World Order? *James M. Dorsey*, November 2019
- No. 167 Land Combat Vehicles: Protection Comes First, *Maxi Blum*, November 2019
- No. 168 The Soleimani Killing: An Initial Assessment, *Hillel Frisch, Eytan Gilboa, Gershon Hacohen, Doron Itzhakov, and Alex Joffe*, January 2020
- No. 169 Iranian Missiles and Its Evolving "Rings of Fire", *Uzi Rubin*, January 2020
- No. 170 Operation "Shahid Soleimani": Iran's Revenge, *Uzi Rubin*, February 2020

Policy Memoranda

- No. 8 Perfect Storm in the Middle East, *Yaakov Amidror*, June 2015 (Hebrew), July 2015 (English)
- No. 9 Israel-Greece Relations, *Arye Mekeel*, September 2015 (Hebrew)
- No. 10 Space Wars, *Aby Har-Even*, May 2016 (Hebrew)

Colloquia on Strategy and Diplomacy

- No. 29 Israeli-Palestinian Negotiations: Where to? (Hebrew) August 2014
- No. 30 IDF Challenges (Hebrew) August 2016